

УДК 378.4



Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, головний науковий співробітник відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України, афілійований науковий співробітник Університету Упсали, Швеція

© Курбатов С., 2018

УНІВЕРСИТЕТСЬКІ РЕЙТИНГИ ТА ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ І НАВЧАННЯ

Ключові слова: університетські рейтинги, індикатори, оцінка якості викладання та навчання, студентоцентроване навчання, оцінка результатів навчання.

У статті розглядається процес пошуку нових механізмів оцінки якості університетського навчання та викладання на рівні найбільш авторитетних систем міжнародних університетських рейтингів. Не дивлячись на те, що оцінка результатів науково-дослідної діяльності продовжує домінувати в більшості систем рейтингування (наприклад, в ARWU, QS, THE World University Rankings), пошук форм оцінювання та релевантних індикаторів оцінки якості викладання

та навчання розглядається експертами як один з найважливіших напрямків подальшого вдосконалення теорії та методології розробки університетських рейтингів. Свідченням цього є, зокрема, той факт, що в липні 2018 року одна з провідних систем рейтингування THE вперше оприлюднила Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings), в основу яких було покладено принцип студентоцентрованого навчання як ключового елементу формування Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА).

Постановка проблеми та її актуальність

Навряд чи хтось із тих, хто має хоча б опосередковане відношення до вищої освіти, не знає про університетські рейтинги. За останні два десятиліття рейтинги перетворились на феномен, який жваво обговорюється, заперечується, захищається, тобто викликає інтенсивну емоційну та інте-

лектуальну реакцію з боку викладачів, наукових співробітників, управлінців як на рівні університету, так і на загальнонаціональному рівні, студентів та абітурієнтів, а також їх рідних, роботодавців, експертів у галузі освітньої політики та інших категорій населення. Секрет винятково успішного просування теми університетських рейтингів у громадській думці та великої уваги, яку приділяють їм сучасні мас-медіа та основні стейкхолдери системи вищої освіти, є, на нашу думку, досить простим. Рейтинги на достатньо простому, зрозумілому навіть для середньостатистичної людини рівні втілюють важливі тенденції розвитку сучасної цивілізації – тенденцію до вимірювання ефективності використання як приватних, так і бюджетних коштів, які, в нашому випадку, вкладаються в університетську діяльність, та тенденцію до посилення контролю з боку громадянського суспільства за ефективністю функціонування суспільних інституцій, у нашому випадку – університетів. Крім того, рейтинги провокують змагальність закладів вищої освіти, їх інтенсивну конкуренцію, яка, як відомо, є рушійною силою прогресивних трансформацій, у тому числі й академічній сфері.

Як ми вже зазначали, рейтинги – це відносно новий феномен університетського життя. Особливо коли мова йде про міжнародні університетські рейтинги, перший з яких – Academic Ranking Of World Universities (ARWU), або Шанхайський рейтинг [3], з'явився п'ятнадцять років тому, у 2003 році. Тому цілком закономірним є той факт, що перші рейтинги формувалися навколо оцінювання легко вимірюваних параметрів університетської діяльності, зокрема, ефективності науково-дослідницької роботи та рівня інтернаціоналізації. Як я зазначав у власній монографії «Феномен університету в контексті темпоральних та просторових викликів» [2], цей факт призводив до темпорально-просторової асиметрії розуміння місії сучасного університету, яка особливо активно формувалася під впливом рейтингів першої хвилі.

Водночас значна частина рейтингів другої хвилі намагається мінімізувати цю асиметрію та приділяє належну увагу оцінюванню процесу навчання, а також здійснення університетами третьої місії. До того ж, сучасні тенденції розвитку університетської освіти, зокрема, формування Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) роблять акцент саме на підвищенні якості процесів викладання та навчання, а також максимального врахування інтересів студентів та їх очікувань від університетської діяльності в освітньому процесі.

Мета цієї статті – проаналізувати, як оцінюється процес навчання в провідних сучасних системах міжнародних університетських рейтингах, з особливим акцентом на Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings) [5], які THE оприлюднила у липні 2018 року.

Виклад основного матеріалу

Університетські рейтинги, їх адекватність реальним показникам університетської діяльності та ефективності, сильні та слабкі сторони методології, оптимальні форми вдосконалення та багато інших питань жваво обговорюються в академічній літературі, короткий огляд якої я робив у щойно надрукованій статті «Сучасні методологічні підходи до розробки університетських рейтингів» [1]. Але за кілька місяців, що пройшло з моменту написання вищезгаданої статті, у світі університетських рейтингів відбулося кілька знакових подій, які спонукали мене до написання даної статті.

По-перше, Паризьке комюніке міністрів європейських країн, відповідальних за розвиток освіти, прийняте 25 травня 2018 року [11], зафіксувало подальше запровадження інновацій у процесі викладання та навчання, а також покращення якості цих основних напрямків університетської діяльності як одного з ключових пріоритетів подальшої розбудови Європейського простору вищої освіти.

По-друге, провідна міжнародна інституція в галузі теорії та методології розробки університетських рейтингів – Наглядова рада з питань академічних рейтингів та

якості IREG [8] нещодавно випустила черговий узагальнюючий звіт, присвячений міжнародним університетським рейтингам у 2014–2017 році – IREG Inventory of International University Rankings [7]. Подібне узагальнення інформації про міжнародні університетські рейтинги, зроблене авторитетною міжнародною інституцією, значно полегшує їх порівняльний аналіз.

І нарешті, *по-третє*, як ми вже зазначали, в липні 2018 року Times Higher Education (THE) уперше оприлюднила Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings) [5], які ми проаналізуємо в наступній статті, порівнюючи запропоновані розробниками цього рейтингу підходи з оцінкою процесів викладання та навчання в інших авторитетних міжнародних університетських рейтингах.

Серед англомовних робіт, з якими я мав можливість ознайомитись з моменту виходу попередньої своєї статті, хотілося б звернути особливу увагу на статтю Джіла Джонса «Університетські рейтинги: що вони насправді демонструють?» [9], у якій він намагається запропонувати підхід, що мінімізує можливість для маніпуляцій при розробці університетських рейтингів. Також хотів би відзначити нещодавно надруковану роботу Тіа Луккола «Розробка університетських рейтингів: чи щось змінилось?» [10], у якій викладається авторське бачення сучасних змін у галузі розробки університетських рейтингів.

Почнемо аналіз оцінки процесів викладання та навчання з найстарішого міжнародного університетського рейтингу – Шанхайського [3]. В останній редакції цього рейтингу за 2018 рік загальні методологічні підходи практично не змінились [4], а якість освіти, як і в попередні роки, оцінюється спираючись на кількість випускників університету, які стали лауреатами Нобелівської премії або отримали медаль Філдса в галузі математичних наук. Вага цього параметра складає 10% рейтингу. Трохи опосередковано якість викладання оцінюється через якість викладачів, серед академічних чеснот яких укладачів рейтингу теж

цікавить лише наявність Нобелівської премії чи медалі Філдса. Вага цього показника складає 20% рейтингу [4]. Подібний підхід укладачів рейтингу до оцінки процесів викладання та навчання свідчить про відверту орієнтацію на оцінку лише найкращих дослідницьких університетів або університетів світового класу, про що я детально писав у попередній своїй статті [1].

Інший авторитетний міжнародний університетський рейтинг, який, як і Шанхайський, відрізняється сталістю власної методології – Рейтинг світових університетів QS [12] – теж містить індикатори, які можна віднести до таких, що оцінюють якість викладання та навчання [13]. Це, зокрема, академічна репутація університету, вага якої складає 40% рейтингу. Оцінка репутації є достатньо популярним інструментом вимірювання результативності університетської діяльності, однак, з погляду оцінки процесів викладання та навчання, вона є недостатньо автентичною, бо часто спирається на показники науково-дослідницької діяльності чи історично обумовлене положення університету на символічній верхівці піраміди національної системи освіти. Показником, який укладачі рейтингу декларують як такий, що оцінює якість викладання, є співвідношення кількості викладачів і студентів. Вага цього індикатора складає 20% рейтингу [13]. На мою думку, цей показник є не зовсім виправданим, адже, якщо, наприклад, екстраполювати його на систему середньої освіти, то найкращу якість освіти в наших українських умовах повинні були б забезпечувати сільські школи, кількість учнів у яких у перерахунку на одного вчителя є нижчим, ніж у міських школах. Водночас на практиці ми маємо протилежну картину.

На відміну від двох попередніх рейтингів, укладачі Рейтингу світових університетів Таймс (THE World University Rankings) [14] не бояться досить часто змінювати власні критерії та індикатори задля того, щоб знайти оптимальну «оптику» оцінки університетської діяльності в сучасних умовах. Хоча в останній версії цього рей-

тингу, оприлюдненій у вересні 2018 р., індикатори оцінки викладання та навчання не зазнали змін порівняно з попереднім роком [15]. Це, зокрема, оцінка репутації університету, яка проводилась шляхом опитування у період між січнем та березнем 2018 року. Вага цього індикатора складає 15%. Іншими індикаторами виступають співвідношення кількості викладачів та студентів – 4,5% ваги рейтингу, співвідношення докторантів до бакалаврів – 2,25%, співвідношення присуджених докторських ступенів до кількості академічних співробітників – 6%. Трохи парадоксальним у цьому ряду виглядає такий індикатор, як інституційний прибуток, вага якого складає 2,25%. Укладачі рейтингу пояснюють його присутність саме в цій категорії тим, що він засвідчує статус університету, стан його інфраструктури, та, відповідно, можливості, які студенти та викладачі отримують для навчання та викладання [15].

Зробити оцінку процесів викладання, навчання та їх результатів центральними для розробки міжнародного університетського рейтингу, який поки що охоплює лише європейський континент, спробували в цьому році аналітики з команди ТНЕ. Так з'явилися Європейські рейтинги викладання (ТНЕ Europe Teaching Rankings) [5], які було надруковано 11 липня 2018 року. Індикатори цього рейтингу формувались навколо чотирьох головних вимірів: 1) Наскільки ефективно університет залучає студентів? 2) Чи має університет можливості ефективно проводити процес навчання? 3) Чи надає університет релевантні наслідки навчання для студентів? 4) Чи має викладацьке та навчальне середовище інклюзивний характер? [6].

Вага оцінки взаємодії є в цьому рейтингу найбільшою та складає 40%. Вона охоплює такі індикатори: 1) вклучення студентів в університетське життя – 10%; 2) взаємодія студентів – 10%; 3) рекомендації студентів – 10%; 4) готовність студентів до майбутньої кар'єри – 5%; 5) зв'язок з ринком праці – 5%. Вага ресурсної бази навчання та викладання складає 20% та вклучає такі ін-

дикатори: 1) співвідношення кількості викладачів та студентів – 7,5%; 2) співвідношення кількості наукових статей у журналах, індексованих базою даних SCOPUS, до кількості академічних співробітників – 7,5% та 3) оцінка студентами якості освітніх послуг – 5%. Оцінка результатів важить у цьому рейтингу 20% та складається з таких індикаторів: 1) оцінка академічної репутації – 10%; 2) кількість випускників, які успішно закінчили навчальні програми порівняно з кількістю вступників – 5%; 3) оцінка студентами прикладного значення отриманих знань для подальшої роботи – 5%. Оцінка середовища важить 20% та вклучає в себе оцінку гендерного балансу серед викладачів (10%) і серед студентів (10%) [6].

Основу цього рейтингу склало проведення ТНЕ загальноєвропейське студентське опитування, результати якого склали підґрунтя 7 з 13 використаних в рейтингу індикаторів, при цьому вага цих індикаторів складає 50% рейтингу. Під час опитування студентам пропонували оцінити 12 запитань за шкалою від 0 до 10. Серед цих запитань: 1) Якою мірою Ви можете взаємодіяти з викладачами в межах процесу навчання? 2) Якою мірою процес навчання керується принципом критичного мислення? 3) Якою мірою процес навчання орієнтований на використання його результатів у реальному світі? 4) Якщо хтось із Ваших родичів чи друзів виявив бажання вступити до твого університету, чи порадили би Ви це зробити? 5) Якою мірою Вам доступні навчальні матеріали (такі як бібліотека, тексти, лабораторії, віртуальні матеріали)? 6) Якою мірою викладання в університеті готує Вас до здобуття навичок, корисних у майбутньому професійному житті? 7) Якою мірою Ви задоволені якістю навчального середовища у власному університеті? [6].

За результатами цього рейтингу було складено список із 242 європейських університетів з таких країн, як Великобританія, Ірландія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Франція. До першої десятки кращих європейських універ-

ситетів за якістю викладання та навчання увійшли Оксфорд, Кембридж, Сорбонна, Університет Ворика, Університетський коледж Лондона, Університет Брістоля, Університет Манчестера, Університет Наварри, Університет Ньюкасла та Йоркський університет. Тобто вісім з десяти кращих університетів, за версією цього рейтингу, розташовані у Великобританії [5].

Висновки

Отже, проаналізувавши індикатори, що вимірюють процес викладання та навчання у найбільш авторитетних міжнародних університетських рейтингах, ми можемо стверджувати, що цей основний напрям університетської діяльності є недостатньо представленим у цих рейтингах, а індикатори, з допомогою яких він вимірюється, потребують суттєвого вдосконалення. Оскільки запровадження інноваційних та якісних підходів до навчання та викладання є фундаментальним принципом формування Європейського простору вищої освіти,

ти, що, зокрема, знайшло відображення в Паризькому комюніке 2018 року, актуальним для розробників рейтингів стає пошук більш адекватних форм і методів вимірювання цього напрямку університетської діяльності. Однією з сучасних спроб вирішити означену проблему можна вважати розроблені аналітиками Таймс у 2018 році Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings). На основі постулатів студентоцентрованого навчання укладачі рейтингу розробили його, спираючись, значною мірою, на результати загальноєвропейського опитування студентів та їхні оцінки процесів викладання, навчання та їхніх результатів, а також умов, в яких вони відбуваються. На нашу думку, подібний підхід є цілком актуальним і виправданим, адже відображає оптимальне відношення до студента як центральної постаті університетського життя, яка значною мірою втілює сенс існування цієї академічної інституції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курбатов Сергій. Сучасні методологічні підходи до розробки університетських рейтингів // Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. 2018. № 2 (99). С. 37–42.

2. Курбатов Сергій. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія. Суми: Університетська книга, 2014. 262 с.

REFERENCES

1. Kurbatov Sergiy. Contemporary Methodological Approaches to the Development of University Rankings // Pedagogy and Psychology. Visnyk of National Academy of Educational Sciences of Ukraine. 2018. No. 2 (99). С. 37–42. (in Ukrainian).

2. Kurbatov Sergiy. Phenomenon of University in the Context of Temporal and Spatial Challenges. Sumy: Universitetska kniga, 2014. 262 p. (in Ukrainian).

3. Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com>
4. ARWU Methodology 2018. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2018.html>
5. THE Europe Teaching Rankings 2018. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/europe-teaching/2018#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
6. THE Europe Teaching Rankings 2018: Methodology. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/europe-teaching-rankings-2018-methodology>
7. IREG Inventory of International University Rankings. URL: <http://ireg-observatory.org/en/pdf/IREG-Inventory-of-International%20University%20Rankings.pdf>
8. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>
9. Johnes, Jill. University Rankings: What Do They Really Show? // Scientometrics. 2018. No. 115. P. 585–606.
10. Loukkola, Tia. The Making of University Rankings – Has Anything Changed? URL: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20181108091550772>
11. Paris Communiqué. URL: <http://www.ehea2018.paris/Data/EIFinder/s2/Communique/EHEAParis2018-Communique-final.pdf>
12. QS World University Rankings. URL: <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>
13. QS World University Rankings. Methodology. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>
14. THE World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>
15. THE World University Rankings 2019 Methodology. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/methodology-world-university-rankings-2019>